

УДК 373.2:37.015.31:78

ЛАРИСА НІКОЛАЄНКО

м. Суми

ln78@list.ru

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА КАТЕГОРІЇ «МУЗИЧНО-ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ»: ФІЛОСОФСЬКІ, ПСИХОЛОГІЧНІ, ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ

У статті подано аналіз філософських, психологічних, педагогічних (у т. ч. музично-педагогічних) поглядів на сутність понять «здібності», «творчі здібності», «музичні здібності», «музично-творчі здібності». Ключова категорія дослідження «музично-творчі здібності» розглядається як синтез музичних і творчих здібностей особистості. Представлено різні варіанти структури музично-творчих здібностей особистості. Наведено різні погляди на сутність та компоненти даної категорії.

Ключові слова: здібності, творчі здібності, музичні здібності, музично-творчі здібності, структура музично-творчих здібностей, філософські, психологічні, педагогічні підходи.

Всебічний розвиток дітей є одним із стратегічних напрямів сучасної освіти, про важливість і актуальність якого свідчать державні документи. Згідно з Державною національною програмою «Освіта (Україна – XXI століття)» провідним завданням освіти є створення умов для «всебічного розвитку дитини як цілісної особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі творчого і інтелектуального потенціалу народу, формування громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору» [5, 13]. У Законі України «Про освіту» наголошується, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу [5, 21].

Як свідчать нормативні документи, всебічний розвиток особистості є пріоритетним напрямом художньо-естетичного навчання та виховання, у сфері якого особливе місце належить музичному мистецтву. Одним з найважливіших напрямів цієї роботи є розвиток музично-творчих здібностей дітей.

Проблематика творчих здібностей різнобічно розкрита у роботах Д. Богоявленської, А. Маслоу, К. Роджерса, у працях вітчизняних вчених М. Лазарева, В. Моляка, А. Матюшкіна,

В. Романця, Л. Рубінштейна, Г. Костюшка, В. М'ясищева.

Класичними працями, присвяченими проблемі розвитку музичних здібностей, є монографії «Музичний розвиток дитини» Н. Ветлугіної та «Психологія музичних здібностей» Б. Теплова. Великий інтерес являють собою особливості розуміння педагогами своєрідних характеристик музичності (Є. Голубева, А. Гостдинер, О. Кенеман та ін.). Шляхи та методи розвитку музичних здібностей розглядали відомі музиканти-педагоги В. Верховинець, Д. Кабалевський, М. Леонтович, К. Орф, К. Стеценко.

У дослідженнях Е. Костиної, О. Радиної, Н. Ветлугіної наголошується, що музичне мистецтво активізує творчі здібності, допомагає формувати художньо-образне мислення та уяву.

Водночас, синтетичне поняття «музично-творчі здібності» зустрічаємо лише в окремих дослідженнях: К. Стецюк, І. Артемевої, О. Горожанкіної, С. Стадника, Г. Дідич.

Як бачимо, категорії «музичні здібності» та «творчі здібності» є предметом дослідження багатьох педагогів, психологів, музикознавців, які зробили свій внесок у вивчення даного питання. Разом із тим, проаналізувавши існуючі джерела з проблеми музичних та творчих здібностей можна зробити висновок про недостатню розробленість поняття «музично-творчі здібності», відсутність

єдиної точки зору на їх природу, сутність і структуру.

Метою статті є аналіз філософських, психологічних, педагогічних (у т.ч. музично-педагогічних) поглядів на сутність поняття «музично-творчі здібності».

Перш, ніж дати визначення поняття «музично-творчі здібності», розглянемо окремо поняття «здібності», «творчі здібності», «музичні здібності».

На думку філософа К. Гельвеція, люди від природи мають однакові здібності, які розвиваються у процесі виховання. Протилежною є точка зору Д. Дідро, який вважає, що люди народжуються з різними здібностями, які розвиваються залежно від активності особистості та здатності самовдосконалюватися [2, 115].

З точки зору психології, здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які є передумовою успішного виконання певної діяльності [8, 381].

«Український педагогічний словник» С. Гончаренка визначає здібності як «стійкі індивідуальні властивості людини, які є внутрішньою умовою її успішної діяльності. Здібності поділяються на загальні – такі, що виявляються у всякій діяльності, та спеціальні, що характерні для певних її видів»[3, 135].

На думку Б. Теплова, здібності – це психічні властивості, за допомогою яких можна легко набувати та засвоювати знання вміння та навички. Розвиток здібностей відбувається в процесі навчання та виховання поступово та є безкінечним. Б. Теплов дає класифікацію

здібностей відповідно психічних та педагогічних характеристик особистості (рис 1).

Подібну точку зору висловлює С. Рубінштейн. На його думку задатки є основою для розвитку здібностей, які, в свою чергу, набувають розвитку в активній діяльності. Слід зазначити, що цей розвиток відбувається по спіралі. На думку С. Рубінштейна є два види здібностей: загальні (до праці, навчання) та спеціальні (різні прояви загальної здібності), що мають у своїй структурі два компоненти: «операційний» (способи, дії) та «ядро»(психічні процеси) [10, 207].

Отже, проаналізувавши різні підходи до поняття «здібності» можна виокремити єдину спільність всіх точок зору: здібності – це психічні властивості та якості особистості, які є передумовою успішного виконання певного виду діяльності. Вони розвиваються по спіралі у процесі активної діяльності.

Творчі здібності, на думку І. Канта, є основою пізнання людиною навколишньої дійсності. Таку точку зору розділяє і Ф. Шеллінг [4, 123].

Психолог М. Холодна розглядає творчі здібності як один з чотирьох типів інтелектуальних здібностей (серед них: конвергентні здібності, креативність, наукованість і пізнавальні стилі), кожна з яких – властивість інтелекту, похідна по відношенню до особливостей складу і будови індивідуального ментального досвіду [14, 84].

Більшість психологів, педагогів вважають, що творчі здібності відносяться до загальних і є вродженими.

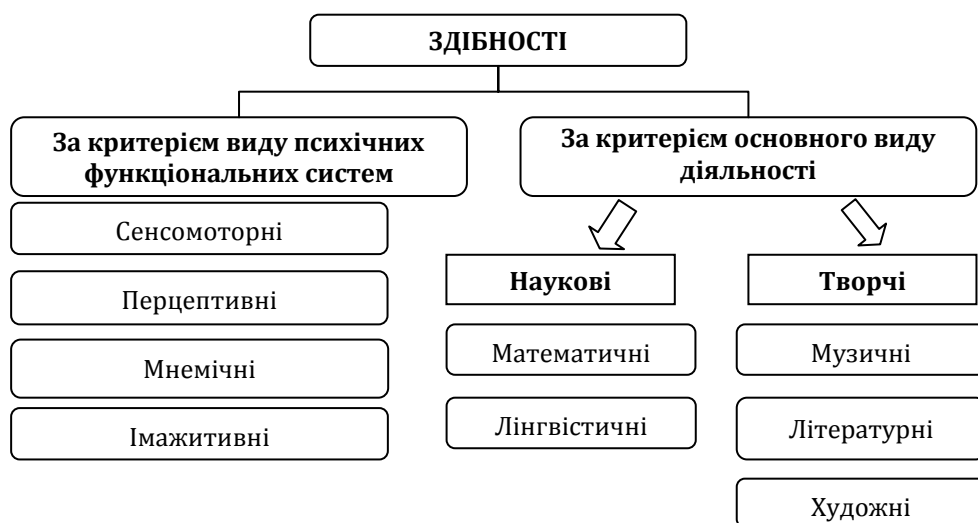

Рис. 1. Класифікація здібностей за Б. Тепловим [13, 49]

На думку української дослідниці В. Рагозіної, творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності [9, 14].

Вітчизняний учений М. Лазарєв дає таке визначення: «Творчі здібності – це індивідуальні здібності психічної та фізичної сфер, котрі зумовлюють успішне виконання творчих завдань у різних видах діяльності» [7, 204].

Отже, творчі здібності – це індивідуальні здібності, які є запорукою високої результативності певної діяльності.

У сфері музичного виховання однією з провідних є категорія музичних здібностей. Згідно з педагогічним словником за редакцією М. Ярмаченка, музичні здібності – це «індивідуально-психологічні особливості особистості, до яких належать слухова чутливість, що зумовлює аналіз природних, мовленнєвих чи музичних звуків, і емоційна реакція на них [15, 331].

На думку Б. Теплова, до основних музичних здібностей відносяться ті, які пов'язані зі сприйманням та відтворенням звуковисотного і ритмічного руху – музичний слух і почуття ритму. Також компонентами комплексу музичності Б. Теплов уважав тембровий, динамічний, гармонічний та абсолютний слух [13, 124].

Українська дослідниця С. Садовенко вважає, що музичні здібності дітей – це стійкі індивідуально-психологічні властивості, які є передумовою та запорукою успішного здійснення музичної діяльності [11, 14].

На думку Т. Артем'євої, музичні здібності – це частина загальних здібностей, які розвиваються у процесі музичної діяльності [1, 14].

Отже, музичні здібності належать до спеціальних і являють собою психологічні особливості особистості, які зумовлюють успіх у музичній діяльності.

Синтезом творчих та музичних здібностей є музично-творчі здібності. У працях Т. Артем'євої зазначається, що, розвиваючись у процесі діяльності, музичні здібності (емоційний відгук на музику, оперування музично-слуховими уявленнями) впливають на

розвиток творчих здібностей в цілому. Відповідно, такі музичні здібності є музично-творчими [1, 19].

Українська дослідниця О. Горожанкіна вважає, що «музично-творчі здібності – комплексне утворення, розвиток яких залежить від рівнів сформованості загального інтелекту особистості, музичного мислення, здатності до емоційного реагування на музику, здібності до інтерпретації та імпровізації при мінімумі репродуктивної і максимумі продуктивної діяльності». Структурними компонентами поняття «музично-творчі здібності», на думку О. Горожанкіної, є інтелектуально-операційний, емоційно-перцептивний та творчо-діяльнісний [6, 105].

На думку С. Стадника, музично-творчі здібності – це особливі природньо обумовлені і діяльнісно підкріплені властивості особистості, що проявляються через інтерес до музичного мистецтва, оригінальну реалізацію в ідеалістичному (ідеї, образи, теми, зміст і т. д.), теоретично-методологічному (символіка, і структура оперативних одиниць і величин, простеження закономірностей та відхилень у їхньому взаємозв'язку, фіксація цих процесів, способи фіксації), а також прикладному (створення цілісної музичної одиниці – твору чи новітнього виконавського вираження готового твору) аспектах музичної діяльності. Сутність музично-творчих здібностей полягає у повній комплектності складових властивостей, котрі у сукупному поєднанні повністю узгоджуються із запитамі стартових творчих пропозицій середовища музики, взаємопоєднуються і взаємодіють з ними, що дає можливість створювати новий, незнаний раніше продукт музичної діяльності [17].

Українська дослідниця Г. Дідич вважає, що серед загальномузичних здібностей умінь у різних видах діяльності особливе місце займають музично-творчі здібності. До них належать: інтерпретація, імпровізація та створення музики. Ці здібності безпосередньо пов'язані з усіма видами здібностей у музично-педагогічній діяльності вчителя: виконавськими; уміннями словесного пояснення; уміннями коригувати виконання з особливостями аудиторії, що сприймає, поєднати художнє виконання із словесним поясненням [16].

Педагог К. Стецюк трактує музично-творчі здібності як здатність до новоутворень. На думку дослідниці, музично-творчі здібності у процесі музичної діяльності визначаються в комплексі музичності. К. Стецюк визначає наступну структуру музичності:

- рівень інтелекту (*швидкість і гнучкість думки; оригінальність; допитливість; доказовість; здатність розробити гіпотезу*);
- музичні здібності (*музичний слух; музичний ритм; музичне мислення; музична пам'ять; емоційний відгук на музику та її сприйняття*);
- виконавські здібності (інструментальні, вокальні, диригентські: *артистичність, емоційність, розподіл уваги, технічність, індивідуальність, волюві якості*);
- творчі здібності (*творча уява і фантазія, асоціації, рефлексія, інтуїція, дивергентне мислення*);
- музично-творча діяльність (імпровізація, варіювання, гармонізація мелодії, створення музики до малюнків та літературного тексту, включення інструментів для різноманітності музичного твору і др.) [12, 7].

На думку К. Стецюк, розвиток музично-творчих здібностей – різноплановий і складний процес, який передбачає взаємовплив багатьох чинників. Основними напрямками, на думку педагога, є розвиток креативного та дивергентного мислення, використання різних (музичних і немусичних) асоціацій; забезпечення єдності емоційного, свідомого та підсвідомого (інтуїції), оволодіння прийомами виконавської та музично-творчої діяльності на рефлексивній основі [12, 16]. Дослідниця виокремлює наступні компоненти музично-творчого процесу:

- здатність до духовно-почуттєвого переживання, зумовлена ціннісно-смісловим контекстом музичної свідомості, характеризує рівень осягнення змісту музики, в якому афективні та інтелектуальні процеси інтегруються в системну єдність (О. Олексюк);
- при гармонійно-творчому розвитку особистості в якості найважливіших умов є єдність формування емоційної та інтелектуальної сфер психіки дитини, єдність афекту та інтелекту (Л. Виготський);
- у співвідношеннях загальних і спеціальних здібностей загальні здібності відіграють провідну роль (Б. Асаф'єв);

- комплекс музичності містить тріаду: єдність музичних, виконавських і творчих здібностей (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм та ін.);
- тільки зближення «композиторського» і «виконавського» дає можливість закласти у широкі маси дітей фундамент музичності (Д. Кабалевський, М. Котляревська, Л. Штуден, Б. Яворський) [12, 9].

Отже, музично-творчі здібності – це комплекс здібностей, які у процесі творчої діяльності призводять до появи нового продукту музичної діяльності.

Проаналізувавши філософську, педагогічну, психологічну літературу, можна стверджувати, що питання творчого розвитку особистості дитини засобами музики є важливим та актуальним. Музично-творчий розвиток збагачує внутрішній світ дитини, допомагає глибше сприймати, розуміти і відчувати музику. У процесі музично-творчої діяльності дитина розвивається природньо та гармонічно. Музично-творчі здібності – це здібності, що проявляються у музичній діяльності. Результатом такої діяльності є новий продукт.

Подальшого дослідження потребує структура музично-творчих здібностей, розробка критеріїв їх сформованості, створення методики їх розвитку.

Список використаних джерел

1. Артемьева Т. И. Психология способностей и всестороннее развитие личности / Принципы развития психологии. — М., 1978. — 215 с.
2. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності і її виховання. Твори в 2-х томах / К. А. Гельвецій. — Т. 2. — М., 1974.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
4. Кант И. Сочинения : в 6-ти т. / [под. общ. ред. В. Ф. Асмуса и др.]. — М.: Мысль, 1966. — 743 с.
5. Книга керівника позашкільного навчального закладу : довідково-методичне видання / [упоряд. З. М. Рудакова; Л. М. Павлова]. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — 608 с.
6. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. — Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. — № 2. — 173 с.
7. Основи педагогічної творчості : навч. посібник для пед. ін-т. / М. О. Лазарев. — Суми: ВВП «Мрія» — ЛТД, 1995. — 212 с.
8. Петровский А. В. Психология. Словарь / под. ред. А. В. Петровского, Г. М. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат, 1990. — 494 с.
9. Рагозіна В. В. Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в початкових класах та дошкільних закладах / В. В. Рагозіна. — Полтава, 1996. — 134 с.

10. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М. : Педагогика, 1973. — 432 с.
11. Садовенко С. М. Методика формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку (на матеріалі українського фольклору) : автореф. дис. ... канд. пед. н. : 13.06.07 / С. М. Садовенко. — К., 2007. — 24 с.
12. Стецюк К. В. Розвиток музично-творчих здібностей учнів у навчально-виховному процесі мистецьких шкіл : автореф. дис. ... канд. пед. н. : .05 / К. В. Стецюк. — Луганськ, 2005. — 22 с.
13. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. — М.-Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1947. — 336 с.
14. Холодная М. А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности / М. А. Холодная // Психологический журнал. — 1993. — № 1. — С. 84—93.
15. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. — К. : Педагогічна думка, 2001. — 516 с.
16. Аналіз поняття «творчі здібності» та «імпровізація» у науковій літературі [Електронний ресурс] / Г. Дідич. — Режим доступу: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-3/1253-l-r-lr->.
17. Сутнісна характеристика музично-творчих здібностей особистості [Електронний ресурс] / Сергій Стадник. — Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/836>).

LARISA NIKOLAENKO

Sumy

**THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CATEGORY
«MUSICAL AND CREATIVE ABILITIES»:
PHILOSOPHICAL, PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL APPROACHES**

The article analyses philosophical, psychological, pedagogical (including musical and pedagogical) views on the essence of the notions of «abilities», «creative abilities», «musical abilities», «musical and creative abilities». Musical and creative abilities being a key category of research is regarded as a synthesis of musical and creative abilities of an individual. The article represents various options for structuring person's musical and creative abilities. It shows different views on the nature and components of this category.

Key words: abilities, creative abilities, musical abilities, musical and creative abilities, structure of musical and creative abilities, philosophical, psychological, pedagogical approaches.

ЛАРИСА НИКОЛАЄНКО

г. Сумы

**СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА КАТЕГОРИИ
«МУЗЫКАЛЬНО-ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ»:
ФИЛОСОФСКИЕ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ**

В статье представлен анализ философских, психологических, педагогических (в т. ч. музыкально-педагогических) взглядов на сущность понятий «способности», «творческие способности», «музыкальные способности», «музыкально-творческие способности». Ключевая категория исследования «музыкально-творческие способности» рассматривается как синтез музыкальных и творческих способностей личности. Представлены различные варианты структурирования музыкально-творческих способностей личности. Показаны различные взгляды на сущность и компоненты данной категории.

Ключевые слова: способности, творческие способности, музыкальные способности, музыкально-творческие способности, структура музыкально-творческих способностей, философские, психологические, педагогические подходы.

Стаття надійшла до редколегії 26.04.2016 р.